

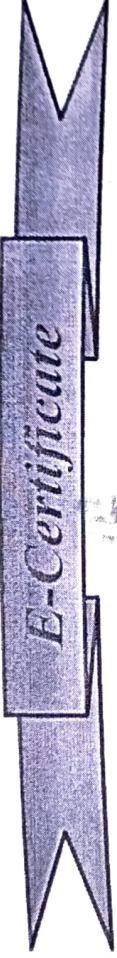
**Research Paper
Presented
In Conference &
Seminar
Academic Year
2021-22**

One Day National E-Conference on "CURRENT ISSUES,
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN SOCIAL SCIENCES"
(CICOSS-2021)

Organized by

Kalikadevi Arts Commerce and Science College, Shirur (Ka.)
Dist-Beed (M.S.) India

This is to certify that *Dr. Datta Madhavarao Tangahwad*
of
Mahila Mahavidyalaya Georai Dist. Beed
has Participated/presented
a paper on कोरोना महामारीचे भारतीय समाजावर झालेले परिणाम - एक समाजशास्त्रीय अभ्यास
in the one day National e-conference on "CURRENT ISSUES, CHALLENGES AND
OPPORTUNITIES IN SOCIAL SCIENCES" (CICOSS-2021) on 27th July 2021.

Dr. S. R. Sawte
Convener

Dr. S. K. Tupe
I/C Principal

Made for free with Certify'em

16.	Mrs. Jayshree A. Danke	A Study of Women Health Issues	58
17.	Dr. Vandana Phatale	Food Truck For Therapeutic Diet	60
18.	Dr Surekha R.Gaikwad	Scope, Opportunities and Challenges In Home Science Education	62
19.	Dr.Ayodhya Pawal	Role of Parents In Teenage life	66
20.	Mrs. Rakte Jyoti Bhausaheb	Role Of Library In Changing Society	69
21.	Dr. Chetana Vishwanathrao Donglikar	A Study of Religious Beliefs and Misbelieves Regarding Menstruation among Girls of Shirur Kasar	72
22.	प्रा.बंडू थावरा पवार	न्यायालयीन सक्रियेचा : चिकित्सक अभ्यास	77
23.	डॉ.महादेव मुंडे	भारतातील प्रादेशिक पक्षाची भूमिका	81
24.	नवनाथ विश्वनाथ खेत्री डॉ. सुधीर आ. येवले	पाणी फाउंडेशन वॉटर कप स्पर्धेमुळे कोळपिंपरी गावातील परिवर्तनाचा अभ्यास	87
25.	प्रा.डॉ. घुगे एस. पी.	भारतातील पडिक जमिनीची समस्या : एक भौगोलिक अभ्यास	92
26.	भास्कर देवदत्त कसोटे	न्यायालयीन सक्रियता कार्यपद्धती आणि महत्व	96
27.	श्री डाके राजाभाऊ आसाराम प्रो.डॉ.एल.एच.साळोकर	कोविड -१९ चा स्थलांतरीतावर झालेला परिणाम - एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	100
28.	डॉ.सुनंदा एकनाथराव आहिर	भारतीय समाजातील सामाजिक विघटन-एक सर्वांगीण दृष्टीक्षेप	107
29.	प्रा.डॉ.आव्हाड भगवान भानुदास	कोविड-१९ चा समाजजीवनावर झालेला परिणाम	113
30.	प्रा.रमेश शंकरराव सोनटक्के	आदिवासी विकास आणि शासकीय योजना	118
31.	डॉ.दत्ता एम.तंगलवाड	कोरोना महामारीचे भारतीय समाजावरील परिणाम-एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	124
32.	सुवर्णरेखा रतनलाल पहाडे	भारतीय संघराज्य	132
33.	किशोर कैलास बांबर्डे डॉ. आघाव एन.बी.	कृषी विषयक समस्या व उपाय	134

कोरोना महामारीचे भारतीय समाजावरील परिणाम-एक समाजशास्त्रीय अभ्यास.

डॉ. दत्ता एम. तंगलवाड

सहयोगी प्राध्यापक तथा समाजशास्त्र विभागप्रमुख

महिला महाविद्यालय गेवराई,

ता. गेवराई जि. बीड, Pin-431127

प्रस्तावना :-

कोरोना विषाणूचा प्रचंड वेगाने होणारा प्रसार एक जागतिक स्वरूपाची समस्या बनलेली असून कोरोनाचा संसर्ग झालेला पहिला रुग्ण 30 डिसेंबर 2019 मध्ये चीन शहर चीनमधील युवान या शहरात मध्ये सापडला त्याच्या प्रसारीचा वाढता वेग लक्षात घेऊन जागतिक आरोग्य संघटनेने 1 जानेवारी 2020 रोजी कोरोनाला जागतिक मामारी म्हणून घोषित केले. आपल्या भारतात कोरोनाचा पहिला रुग्ण केरळ राज्यात त्रिशूल या ठिकाणी 30 जानेवारी 2020 रोजी सापडला तो रुग्ण वुहाण येथून प्रवास करून भारतात आलेला होता. तर महाराष्ट्रात 9 मार्च 2020 रोजी पहिला रुग्ण आढळून आला. कोरोनाच्या आजारामुळे पहिला मृत्यू पावलेला रुग्ण भारतामध्ये 12 मार्च 2020 रोजी सापडला आणि त्यानंतर दिवसेंदिवस या रोगाचा प्रसार प्रचंड वेगाने वाढत राहिला आणि आज त्याचे होणारे परिणाम आपल्या सर्वांच्या डोळ्यासमोर आहेत. कोरोनाची स्थिती पाहिल्यानंतर जागतिक आरोग्य संघटनेने सर्वप्रथम प्रतिबंधक उपाययोजना म्हणून सामाजिक अंतर आणि टाळेबंदीची कार्यवाही सुरू केली. भारताचे पंतप्रधान माननीय नरेंद्र मोदी यांनी 22 मार्च रोजी जनता कर्फ्यूचे आवाहन केले आणि त्यानंतर 24 मार्च रोजी रात्री बारा वाजल्यापासून 21 दिवसांच्या देशव्यापी तळेबंदीची घोषणा केली. त्यामध्ये पुन्हा पुन्हा वाढ करण्यात आली. काही राज्यांमध्ये त्या ठिकाणच्या परिस्थितीनुरूप निर्णय घेण्यात आले. असले तरीही कमी-अधिक प्रमाणात आज संपूर्ण देश टाळेबंदीला समोर जात असलेला आपल्याला पाहायला भेटतो. दक्षिण कोरिया इटली इराण या सारखी इतर राष्ट्र देखील या साथीच्या रोगाची संघर्ष करत असताना आपल्याला पाहायला मिळतात. त्यामुळे रेल्वे, रस्ते, हवाई प्रवास पूर्णपणे ठप्प करण्यात आला. मॉल, बाजार, हॉटेल, चित्रपट ग्रह, शाळा, महाविद्यालय विविध शासकीय कार्यालय एवढेच, नव्हे तर सर्व प्रकारचे सार्वजनिक स्थळे, मंदिरे पूर्णपणे बंद करण्यात आली. त्यामुळे आपल्या देशाची अर्थव्यवस्था क्षणात ठप्प झाली. हजारो लोकांना अनवाणी पायाने आपल्या गावाचा रस्ता धरावा लागला, हे वेळोवेळी टीव्हीवर आणि वर्तमानपत्रात छापून आलेल्या बातम्या मध्ये आपण पाहिलेले आहे. या विषाणूमुळे शोषणाचा विकार होतो. एखादा संसर्गजन्य रोग जगातील विविध भागांमध्ये व्यक्ती - व्यक्ती स्तरावर सहजरित्या पसरू शकतो, तेव्हा जागतिक साथ असे त्याला म्हटले जात. आज जगातील जवळपास 189 देशांमध्ये या रोगाची लागण झालेली आपल्याला दिसून येते. या रोगाची भिषणता पाहता एक चिंताजनक समस्या असलेले आपणास दिसून येते. म्हणून प्रस्तुत लघुशोधनिबंध मध्ये कोरोनाचा भारतीय समाजव्यवस्थेवर झालेल्या परिणामांचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

संशोधन विधान - कोरोनाचा भारतीय समाज व्यवस्थेवर झालेला परिणाम - एक अभ्यास.

संशोधनाची उद्दिष्टे:-

संशोधन एका निश्चित दिशेने वाटचाल करण्यासाठी काही ठराविक उद्दिष्टे डोळ्यासमोर ठेवावी लागतात. संशोधनातून आपणास नेमके काय साध्य करायचे आहे याची निश्चिती गरजेची असत म्हणून प्रस्तुत संशोधनात खालील उद्दिष्टे साध्य करण्याचा प्रयत्न करण्यात येणार आहे.

- 1) कोरोना महामारीचे भारतीय समाजावर झालेले वेगवेगळे परिणाम अभ्यासणे.
- 2) कोरोनामुळे निर्माण झालेल्या आर्थिक अरिष्टाची स्वरूप समजावून घेणे.
- 3) कोरोना काळातील व्यक्तीच्या मानसिक स्थितीचा अभ्यास करणे.
- 4) कोरोना काळातील पर्यावरणाचा अभ्यास करणे
- 5) कोरोना काळातील मजुरांचे स्थलांतर आणि रोजगारीचे स्वरूप समजून घेणे.
- 6) कोरोनाचे कृषी क्षेत्रात झालेले परिणाम अभ्यासणे.

संशोधनाची गृहीतके:-

गृहीतके हे संशोधन समस्येचे एक संभाव्य उत्तर किंवा स्पष्टीकरण असते. संशोधन विषयाच्या पूर्वज्ञानाच्या आधारे गृहीतक्याची निर्मिती केली जाते. त्यामुळे संशोधकाचे लक्ष आपल्या संशोधन विषयावर केंद्रित होण्यास मदत होते. म्हणून प्रस्तुत संशोधनात काही गृहीतकाची मांडणी करण्यात आलेली आहे ते पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

- 1) कोरोना महामारीमुळे भारतीय समाजाची आर्थिक स्थिती हलाखीची बनलेली आहे.
- 2) कोरोना महामारीचा व्यक्तीच्या शारीरिक आणि मानसिक आरोग्यावर विपरीत परिणाम झाला.
- 3) कोरोना महामारीमुळे दारिद्र्यात जीवन जगणाऱ्या लोकांना अत्यंत हालअपेष्टा सहन कराव्या लागल्या.
- 4) कोरोना महामारीमुळे गरीब आणि श्रीमंत यांच्यातील दरी वाढतच गेली. श्रीमंत हे श्रीमंत होत गेले तर गरिबांना उपाशीपोटी राहण्याची वेळ आली.
- 5) कोरोना महामारीमुळे शहरी भागातून ग्रामीण भागात स्थलांतराचे प्रमाण वाढले.
- 6) रोग्याचे पुनर्वसन करण्याच्या निमित्ताने डॉक्टर लोकांनी कोट्यवधी रुपयांची माया जमवली.
- 7) कोरोना कालावधीत पर्यावरणाला पोषक वातावरण निर्माण झाले.

संशोधन पद्धती:-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये तथ्ये संकलनासाठी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला

नमुना निवड तंत्र:-

देशभरातील समग्र समूहाचा अभ्यास करणे केवळ अशक्यप्राय असल्यामुळे प्रस्तुत संशोधनात समग्राचा लहानात लहान भाग म्हणून काही निवडक घटकांची निवड करावी लागते. समग्राचा लहानात लहान घटकाचा अभ्यास केल्यास तो सूक्ष्म पद्धतीने केला जाऊ शकतो आणि प्राप्त तथ्यांचे विश्लेषण करून अचूक निष्कर्ष काढता येतात. म्हणून प्रस्तुत संशोधनामध्ये नमुना निवडीच्या सहेतुक नमुना निवड तंत्राचा वापर करण्यात आला.

तथ्य संकलनाचे साधने:-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये तथ्ये संकलनासाठी प्राथमिक स्त्रोत म्हणून मुलाखत आणि प्रश्नावली या तंत्रांचा अवलंब करण्यात आला. तर दुय्यम स्त्रोत म्हणून वेगवेगळी वर्तमानपत्रे मासिके नियतकालिके आणि वेगवेगळ्या चॅनलवरील माहिती आणि संदर्भ ग्रंथ यांचा वापर करण्यात आला.

माहितीचे विश्लेषण:-

अरिस्टोटलने म्हटल्याप्रमाणे मानव हा समाजशील प्राणी आहे. समूह करून राहणे ही त्याची सहजप्रवृत्ती आहे असे आपण नेहमी म्हणतो परंतु दुर्दैवाने आलेल्या जागतिक महामारीमुळे मानवाची उपजत असलेली समूह भावना नष्ट होती काय? अशा प्रकारचा प्रश्न आपल्या समोर उभा राहत आहे. याचे मूळ कारण म्हणजे सामाजिक अंतर आणि ताळेबंद ही होय. कोरोनाच्या वाढत्या महामारीमुळे जग अनेक समस्यांना तोंड देत आहे. जगातील बहुतांशी देश कोरोनाच्या उद्रेकापासून स्वतःचा बचाव करू शकले नाहीत. अमेरिकेसारख्या बलाढ्य देशाला देखील कोरोनाने आपल्या विळख्यात घेतलेली आहे. अनेक विचारवंतांची, संशोधकांची बुद्धिमत्ता कौशल्य यावर ताबा मिळवून स्वतःचे अधिराज्य गाजवणा-याचे काम कोरोना महामारी केलेले असल्यामुळे एक वर्ष 07 महिन्यांपासून आजही स्थित फारशी बदललेली नसलेली आपणास दिसून येते. वेगवेगळ्या प्रकारच्या आलेल्या लसी किती परिणामकारक ठरतील. भविष्यकाळ ठरवेल. परंतु आज तरी या लसीची फारशी परिणामकारकता दिसून येत नाही. लस घेतलेले अनेक पेशंट कोरोना पॉझिटिव्ह निघत असल्याचे आपल्याला दिसून येत आहे. त्यामुळे फक्त भारतीय समाज नव्हे तर जगाच्या पाठीवर अस्तित्वात असलेल्या सर्व देशातील मानवी समाज हा कोरोनामुळे भयभीत झालेला आपणास दिसून येतो. भारताचे माननीय पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी वेगवेगळ्या प्रकारच्या उपचारात्मक आणि पुनर्वसनात्मक आणि प्रतिबंधात्मक उपाय योजना अमलात आणून या रोगापासून कशी आलिप्त राहता येईल, यासाठी पूर्णपणे खबरदारी घेण्याचा प्रयत्न जरी केलेला असला, तरी त्यामध्ये फारशी यश प्राप्त झालेले नाही. हे आपणास रुग्णांच्या वाढत्या संख्येवरून दिसून येत आहे. करुणा पॉझिटिव्ह लोकांचे वाढते प्रमाण आणि मृत्यूचा वाढता दर म्हणजे विज्ञान आणि तंत्रज्ञानवर कोरोनाने मिळवलेला विजय म्हणावा की काय ? अशा प्रकारचा प्रश्न निर्माण होत आहे. माणसाने माणसाकडून माणसाकडे पाठवलेला संसर्ग म्हणजे कोरोना होय असं मला वाटतं. जर वुहानमधून प्रवाशांची ये-जा जानेवारी 2020 मध्येच बंद केली असती तर कदाचित भारतामध्ये एकही रुग्ण कोरोना बाधित

झालेला आपणास पाहायला भेटला नसता, परंतु भारत सरकारने खास विमाने पाठवून विदेशात वास्तव्याला असलेली भारतीय लोक भारतामध्ये आणले आणि नेमके त्या ठिकाणी संकटाला आणि रोगाला आमंत्रण मिळाले. एका व्यक्तीकडून दुसऱ्या व्यक्तीकडे पसरणारा हा संसर्गजन्य रोग व्यक्तीच्या यकृतावर ताबा मिळवतो. आणि अल्पावधीतच व्यक्तीचे आयुष्य संपवून टाकतो. असा हा महाभयानक असलेला विषाणू संपूर्ण जगभर पसरलेला असल्यामुळे त्याची दाहकता संपूर्ण जगाला अनुभवायला मिळत आहे. म्हणून प्रस्तुत संशोधनामध्ये काही ठराविक उत्तरदात्याच्या घेतलेल्या तोंडी मुलाखती बरोबर विविध टीव्ही चॅनेल्स आणि वर्तमानपत्रे या मध्ये छापून आलेल्या वेगवेगळ्या बातम्यांच्या आधारे माहिती संकलित करून समस्येचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्यामधून हाती आलेले मुद्दे पुढील प्रमाणे मांडण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

1) कोरोनाचा पहिला रुग्ण

जगात कोरोनाची सर्वप्रथम सुरुवात चीनमधील वुहान या शहरा पासून झाली. पहिला पेशंट 30 डिसेंबर 2019 रोजी सापडला.

2) कोरोनाचा भारतातील पहिला रुग्ण

कोरोनाचा संसर्ग झालेला पहिला रुग्ण भारतातील केरळ या राज्यामध्ये सापडला तो वैद्यकीय शिक्षण घेण्यासाठी चीनमधील वुहान शहरांमध्ये गेला होता त्याची चाचणी 30 जानेवारी 2020 रोजी पॉझिटिव्ह आली आणि भारतात पहिला कोरोना बाधित सापडला तो केरळ मधील त्रिशूल या ठिकाणचा आहे.

3) कोरोना बाधित महाराष्ट्रातील पहिला रुग्ण

महाराष्ट्रातील कोरोना बाधित पहिला रुग्ण 9 मार्च 2020 रोजी सापडला. दुबईला प्रवासासाठी जाऊन परत आलेल्या दोन व्यक्तींना कोरोना झालेला होता. त्या दोघांच्याही टेस्ट पुणे येथील हॉस्पिटलमध्ये तपासणी केली असता, पॉझिटिव्ह निघाले. आणि पुणे-मुंबई प्रवासामध्ये ज्या कारने त्यांनी प्रवास केलेला होता, त्या कारच्या ड्रायव्हर सह कुटुंबातील सर्व सदस्य कोरोना पॉझिटिव्ह आले आणि त्यातूनच महाराष्ट्रातील कोरोनाच्या संसर्गाला प्रचंड वेगाने सुरुवात झाली. मुंबई ही देशाची आर्थिक राजधानी असल्यामुळे त्या ठिकाणी आंतरराष्ट्रीय व्यवहार होतात आणि त्यामुळेच मुंबई शहरातून प्रचंड वेगाने कोरोनाचा प्रसार वाढायला सुरुवात झाली.

4) भारतातील टाळेबंदी

जागतिक आरोग्य संघटनेने मार्च 2020 मध्ये कोरोना ही जागतिक महामारी म्हणून जाहीर केल्यानंतर भारत सरकारने 24 मार्च 2020 पासून टाळेबंदीची घोषणा केली. त्यामुळे विषाणूचा होणारा फैलाव रोखण्यासाठी काही प्रमाणात यश मिळाले. परंतु देश आर्थिक संकटात सापडला. टाळेबंदीमुळे संपूर्ण बाजार व्यवस्था कोलमडली आणि बेरोजगारीची समस्या भीषण रूप घेऊन समोर आली. हातावर पोट असणाऱ्या लोकांना. पायपीट करीत आपल्या घराचा रस्ता धरावा लागला. अनेक गरीब मजूर घराकडे जात असताना रस्त्यातच गतप्राण झालेले अनेक बातम्या टीव्ही आणि वर्तमानपत्रातून दिसून आल्या.

कोरोनाचे भारतीय समाजावर झालेले परिणाम:-

1) सामाजिक परिणाम:-

मानव हा समाजशील प्राणी होता, असे म्हणण्यासारखी वेळ या कोरोनाने आणून ठेवलेली आहे. व्यक्ती-व्यक्तीतील सामाजिक अंतर वाढल्यामुळे सण समारंभ, लग्नसमारंभ त्याचबरोबर विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम हे विसरलात जमा झालेले आहेत. त्यामुळे सामाजिक सुसंवाद कमी कमी होत चाललेला दिसून येतो. परस्पर सहकार्य आपलेपणाची भावना इच्छा असून देखील व्यक्तीला व्यक्त करता येत नाहीत. सहकार्य करण्याची इच्छा असेल तरी कोरोना बाधित व्यक्तीला माणूस सहकार्य करू शकत नाहीत. घरातला बंदिस्त माणूस कौटुंबिक हिंसाचार करताना दिसून येतो. स्त्रियांवर अतिरिक्त ताण पडला. घरची माणसे दिवसभर घरीच असल्यामुळे घरातील स्त्रियांवर कामाचा अतिरिक्त भार पडलेला दिसून येतो. आर्थिक अडचणींमुळे कुटुंबात पसरलेली कमालीचे नैराश्य आणि त्यामुळे वारंवार घरात होणारे कौटुंबिक संघर्ष त्यामुळे कुटुंबातील महिला या ताणतणावाला बळी पडलेल्या दिसून येतात. महिलांवर अन्याय, अत्याचार, यासारख्या अनेक घटनांमध्ये वाढ होत असलेली दिसून येत आहे.

2) धार्मिक घटकावरील परिणाम

कोरोनाच्या वाढत्या संसर्गामुळे देशातील मंदिर, मज्जित, गुरुद्वारा, चर्च यासारखे सर्व धार्मिक स्थळे त्याचबरोबर धार्मिक यात्रा, दिंडी सर्वांवर बंदी लादण्यात आली. वेगवेगळ्या प्रकारचे धार्मिक विधी पार पडल्यावर शासनाने निर्बंध लादले, यामुळे देव-देवता पासून माणूस दुरवला गेला. अखंड नामस्मरण करणाऱ्या लोकांना देखील देवाच्या मंदिरात प्रवेश करता आला नाही. याच बरोबर अनेक प्रकारच्या धार्मिक श्रद्धा आणि अंधश्रद्धा दूर झाल्या हेही तेवढेच सत्य आहे. तसेच सर्व प्रकारचे सांस्कृतिक सणसमारंभ, देवदेवतांच्या यात्रा देखील बंद करण्यात आलेल्या आहेत. यामुळेच त्यामधून होणाऱ्या आर्थिक उलाढाली थांबल्यामुळे अनेक लोकांच्या पोटाचा प्रश्न निर्माण झालेला आहे. उदाहरणात तिरुपती, शिर्डी, पंढरपूर, काशी, जगन्नाथ, त्र्यंबकेश्वर यासारख्या सर्वच लहान मोठ्या मंदिरात प्रवेश बंद केल्यामुळे तिथे छोटे व्यापारी यांचे आर्थिक नुकसान होऊन त्यांच्यावर उपासमारीची वेळ आली.

3) आर्थिकस्थितीवर विपरीत परिणाम

ताळेबंदीमुळे 24 मार्च 2020 पासून ते आजतागायत भारताची अर्थव्यवस्था पूर्णपणे खिळखिळ झालेली आहे. बेरोजगारी, उपासमार, वाढती महागाई यासारख्या अनेक समस्यांना भारतीय समाजात तोंड देत असलेली दिसून येतो. ताळेबंदीच्या कालखंडात देशातील हजारो कंपन्या बंद पडल्या त्यामुळे देशाचा आर्थिक विकासाचा दर घसरला. देशातील 50 कोटी श्रमिका पैकी 04 कोटी 80 लाख लोक घाऊक आणि किरकोळ श्रमिक आहेत. तर 70 लाख श्रमिक रेस्टॉरंट हॉटेल व्यवसायात काम करतात तर 05 कोटी लोक बांधकाम क्षेत्रात काम करतात तर 12 कोटी लोक लघु-मध्यम आणि सूक्ष्म उद्योगांमध्ये काम करतात. ताळेबंदीमुळे अशा अनेक क्षेत्रातील मजुरांवर बेकारीची कुऱ्हाड कोसळली. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर बेरोजगारीचा सर्वाधिक मोठा आकडा या ताळेबंदीच्या काळात वाढलेला दिसून येतो. देशाच्या एकूण जीडीपीच्या 30 टक्के वाटा हा शेतीक्षेत्राचा तर 40 टक्के वाटा हा निर्यात क्षेत्राचा आहे. परंतु ताळेबंदीमुळे सगळेच व्यवस्था ठप्प झाल्यामुळे देशाचा जीडीपी प्रचंड वेगाने घसरला.

A) मालाच्या आयात निर्यातीवर परिणाम :-

विमान वाहतूक, रेल्वे वाहतूक, आणि रोडवरून चालणारे वेगवेगळ्या प्रकारची वाहतूक बंद पडल्यामुळे राज्यांतर्गत व देशांतर्गत आयात निर्यातीवर निर्बंध लादण्यात आली. त्यामुळे मालाची व्यवस्थित आयात-निर्यात होऊ शकली नाही. परिणामी मालवाहतूक करणाऱ्या यंत्रणेवर प्रचंड ताण निर्माण झाला. त्याचबरोबर व्यापाऱ्यांनी उपलब्ध मालाची सट्टेबाजी करून प्रचंड नफेखोरी केली.

B) सरकारच्या महसुलावर विपरीत परिणाम

विविध प्रकारच्या राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय बाजारातील आवक जावकमधून मिळणाऱ्या वेगवेगळ्या प्रकारचा कर आणि जीएसटी मध्ये शासनाने वेळोवेळी दिलेल्या सवलतीमुळे सरकारच्या महसुलावर विपरीत परिणाम झालेला आहे. कारण सर्वच आर्थिकक्षेत्र हे ताळेबंदीमुळे बंद आहेत. त्यामुळे उत्पादन, वितरण, विनिमय आणि उपभोग या सर्वच बाबींवर मर्यादा आलेले आहेत. पर्यायाने सरकारला प्राप्त होणाऱ्या करांमध्ये कमालीची घट झालेली आहे. याचा परिणाम म्हणून सार्वजनिक क्षेत्रातील विविध सोयी आणि सवलती सर्वसामान्य जनतेपर्यंत पोहोचविण्यासाठी सरकारला तारेवरची कसरत करावी लागत आहे. कर्जाची उभारणी करून देशावर कर्जाचा डोंगर निर्माण करण्यात येत आहे

c) लघु व्यवसायिक आणि रोजगार यांचे स्थलांतर आणि उपासमारी

शहरी भागात लहान लहान व्यवसायिकांचे पोट पूर्णपणे हातावर असते परंतु ताळेबंदीमुळे अशा व्यवसायिक लोकांना आणि पुणे, मुंबई, दिल्ली, कलकत्ता, चेन्नई, हैदराबाद यासारख्या मोठ्या शहरातील असंघटित क्षेत्रातील रोजंदारीवर काम करणाऱ्या लोकांना उपासमारीला सामोरे जावे लागले. रोजगार मिळत नसल्यामुळे आपल्या गावाचा रस्ता धरावा लागला हजारो लोकांच्या स्थलांतरामुळे शासन आणि प्रशासन यंत्रणेवर यंत्रणेवर प्रचंड ताण आला. काही लोकांना पायी आपल्या गावापर्यंत जावे लागले यामध्ये अनेक लोकांचे अपघातात बळी गेल्याची अनेक उदाहरणे आहेत, या लोकांच्या समोर जीवनमरणाचा प्रश्न होता. अनेकांनी उपाशीपोटी राहण्याऐवजी आत्महत्या केलेली बरी अशा प्रकारचे निर्णय घेतलेले देखील दिसून येतात

4) शारीरिक आरोग्यावर विपरीत परिणाम.

आदी-अनादी काळापासून मानवाने निसर्गाशी संघर्ष केलेला आहे. महापूर, दुष्काळ, भूकंप, प्लेग, चिकनगुनिया, डेंगू यासारख्या नैसर्गिक आपत्तींना वारंवार माणसाला तोंड द्यावे लागत लागत आहे. अनेक प्रकारच्या विषाणूंनी मानवी

मोबाईल आणि लॅपटॉप किंवा कम्प्युटर घेऊन देऊ शकत नाहीत हे वास्तव आहे त्यामुळे मुलांचे शिक्षण पूर्णपणे विस्कळीत झालेले दिसून येते. एवढेच नव्हे तर मुलांच्या शारीरिक आणि मानसिक वाढीवर ताळेबंद तिचा विपरीत परिणाम झालेला आहे बहुतांशी मुले ही शिक्षणाच्या प्रवाहापासून दूर फेकली गेलेली आहेत. युनेस्कोच्या अहवालानुसार एप्रिल 2020 मध्ये 188 देशातील 154 कोटी विद्यार्थी घरी बसले भारतातील 15 लाख शाळा बंद पडल्या त्यामुळे 26 कोटी विद्यार्थी आणि 89 लाख शिक्षक घरी बसले. तरी उच्च शिक्षणातील 5000 शिक्षण संस्था बंद करण्यात आल्या त्यातून शिक्षण घेणारे तीन कोटी 70 लाख विद्यार्थी आणि 15 लाख महाविद्यालयीन शिक्षक घरी बसलेले आहेत.

दूरशिक्षण माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर युट्युब मोबाईलचा वापर गुगल मिट, झूम मिट, वेबेक्स यासारख्या विविध तांत्रिक साधनांचा वापर करून वेगवेगळ्या देशात शिक्षण देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला परंतु भारतात मात्र परीक्षा पुढे ढकलणे, परीक्षा रद्द करणे, परीक्षा न घेता मुलांना पुढच्या वर्गात प्रवेश देणे अशा प्रकारचे निर्णय घेण्यात आले. यामुळे भारतीय समाजातील शिक्षण व्यवस्था अतिशय वाईट अवस्थेतून जात असल्याचे दिसून येते. विद्यार्थ्यांचे होणारे शैक्षणिक नुकसान भरून काढण्यासाठी ऑनलाईन शिक्षणाचा मार्ग जरी निवडण्यात आलेला असला तरी त्यामध्ये अनेक अडचणी आहेत. आदिवासी ग्रामीण भागातील गरीब विद्यार्थ्यांना एक वेळ जेवण याचा प्रश्न असल्यामुळे मोबाईल इंटरनेट या सर्व बाबी पासून कोसो मैल दूर असलेले दिसून येतात.

ट्रायच्या अहवालानुसार 2020 मध्ये भारतात मोबाईल वापरणाऱ्यांची संख्या 48 पॉइंट 72 कोटी आहे तर इंटरनेट स्मार्टफोन वापरणाऱ्यांची संख्या 40 पॉइंट 72 कोटी आहे. अशी असली तरी देशाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी 48% लोक जनता की इंटरनेटचा वापर करत नाही हे स्पष्ट होते त्यामुळे ऑनलाइन शिक्षण घ्यायचे कसे हा एक गंभीर समस्या आहे. ऑनलाइन शिक्षण हे तंत्रज्ञानाचा भाग असून इंटरनेट नेटवर्क, संगणक, मोबाईल, विजेची उपलब्धता, मोबाईलची रेंज, उपलब्ध बॅलेन्स इत्यादी गोष्टीवर अवलंबून आहे ज्यांना दोन वेळच्या जेवणाची व्यवस्था नाही असे हजारो नव्हे तर लाखो मुले ऑनलाइन शिक्षणापासून वंचित आहेत. अनुभवातून शिक्षणाचा अभाव, अस्पष्ट आवाज ऐकू न येणे मध्येच हँग होणे. महागड्या मोबाईलची खरेदी, आरोग्याची समस्या तोच तो रटाळपणा, अभ्यासापेक्षा इतर गोष्टी पाहणे मुलांचा वाढलेला एकाकीपण. नेटवर्कच्या सुविधेचा अभाव, शिस्तीचा अभाव, प्रत्यक्ष परीक्षा, वाढलेला चिडचिडपणा इत्यादी गोष्टींना मुलांना सामोरे जावे लागत आहे. परंतु भारत सरकारच्या मनुष्यबळ विकास मंत्रालय स्वयम् गोरमेट नावाचे पोर्टल तयार केले असून या पोस्टवर भारतातील नामांकित संस्थांमध्ये शिक्षकांनी तयार केलेले वेगवेगळे कोर्स सर्व विद्यार्थ्यांसाठी उपलब्ध करून दिले आहेत शिक्षकांना काळाबरोबर आणण्यासाठी शिक्षकांना देखील वेगवेगळ्या प्रकारचे FDP ऑनलाईन शिक्षण शिक्षकांना अध्यापनासाठी सक्षम बनवण्याचे कार्य वेगवेगळ्या शैक्षणिक संस्थांच्या मार्फत आले.

7) शेती व्यवसायावर विपरीत परिणाम:-

ताळेबंदीच्या काळात शेतीतून काढणीस आलेला शेतीमालाचे प्रचंड नुकसान झाले विशेषता नाशवंत फळे, भाजीपाला उत्पादक शेतकऱ्यांना मोठा प्रचंड आर्थिक फटका बसला. द्राक्ष, मोसंबी कलिंगड, खजूर आदी पिके परिपक्व झाल्यानंतर देखील यांना बाजारपेठ उपलब्ध होऊ शकली नाही. कापूस, रेशीम उद्योग, आंबा मोसंबी संज्ञी सफरचंद द्राक्षे यासारख्या विदेशात विक्रीसाठी निर्यात होणाऱ्या मालासाठी वाहतूक व्यवस्था विस्कळीत झाल्यामुळे पाश्चात्य देशातील बाजारपेठा उपलब्ध होऊ शकले नाहीत. उद्योग आणि शेतकरी संकटात सापडले. हॉटेल व्यवसाय बंद पडल्यामुळे देखील शेतीतून उत्पादित होणारा भाजीपाला न विकल्यामुळे शेतकऱ्यांचे प्रचंड आर्थिक नुकसान झाले. तर दुसरीकडे संकरित बी वियाणे रासायनिक खते आणि जंतुनाशके यांची प्रचंड सट्टेबाजी करून व्यापाऱ्यांनी मोठ्या प्रमाणात शेतकऱ्यांना लुटले.

8) राजकीय परिणाम

भारतातील विविध राज्यात कोरोना कालावधीत विधानसभा निवडणुका पार पडल्या बिहार पश्चिम बंगाल, तामिळनाडू, केरळ, पांडेचरी, आसाम या राज्यांमध्ये निवडणुका पार पडल्या असल्या तरी त्याचे स्वरूप बऱ्याच प्रमाणात बदललेले होते सामाजिक अंतर ठेवून राजकीय नेते कार्यकर्ते आणि मतदार यांना मतदान करावे लागले. निवडणूक सभा, निवडणूक यंत्रणा यावर अनेक मर्यादा आल्या. बहुतांशी मतदारांनी मतदान करण्याचे नाकारले. काही राजकीय नेत्यांना निवडणूक काळामध्ये सहभागी सक्रिय सहभाग नोंदवला, यामुळे संसर्ग झाला. तर काही जणांना आपला जीव गमवावा लागला. याचे ताजे उदाहरण म्हणजे हिंगोली जिल्ह्यातील खासदार राजीव सातव यांचा झालेला मृत्यू ही होय.

9) भ्रष्टाचाराचे वाढते प्रमाण

कोरोना कालावधीत विविध बंधनांचा गैरफायदा घेऊन अनेक लोकांनी कोट्यवधी रुपयांची माया जमवली. ठोक व दुसरीकडे या लोकांची संधिसाधू वृत्ती यामध्ये सामान्य माणूस प्रचंड प्रमाणात भरडला गेला. कोरोनाच्या रूपाने मृत्यू डोळ्यासमोर असताना देखील शासकीय अधिकारी-कर्मचारी, पोलीस यंत्रणा, डॉक्टर यांनी प्रचंड गैरफायदा घेतलेला अनेक ठिकाणी दिसून येत आहे. 25 रुपयाची सॅनीटायझरची बाटली दोनशे ते अडीचशे रुपयाला विकला घेतल्या गेली यावरूनच वाढत्या भ्रष्टाचाराचे स्वरूप स्पष्ट होते.

10) चित्रपट सृष्टीवर विपरीत परिणाम

नवनवीन तंत्रज्ञानाच्या साह्याने तयार करण्यात येणाऱ्या विविध मनोरंजनाच्या मालिका आणि चित्रपट या क्षेत्रातील सर्व कामे पूर्णपणे बंद झालेले आहेत त्यामुळे या क्षेत्रात रोजंदारीवर काम करणाऱ्या लोकांच्या रोजीरोटीचा प्रश्न गंभीर बनलेला आहे.

11) तंत्रज्ञानाची आवड असणाऱ्यांना मोठी संधी.

तंत्रज्ञानाचे अवघड आहे आहे असे हुशार तरुण प्राप्त ज्ञानाचा फायदा घेऊन नवनवीन प्रकारचे ऑनलाईन कोर्सेस तयार करत आहेत. यामुळे त्यांना एक नवीन प्लॅटफॉर्म उत्पन्नाचे साधन म्हणून मिळालेला आहे. ZOOM MEET, गुगल मॅप अशा प्रकारच्या वेगवेगळ्या आपलिकेशनचा वापर करून विद्यार्थ्यांपर्यंत कशाप्रकारे पोहोचता येईल याची आवड असणाऱ्या शिक्षकांना आणि नवीन तरुणांना ते एक मोठी पर्वणीच उपलब्ध झालेली आहे असे मानण्यास हरकत नाही

12) पर्यावरणाचे संवर्धन

मानव हा पर्यावरणातील एक महत्त्वाचा घटक आहे परंतु मानवाने आपल्या बुद्धिमत्तेच्या बळावर पर्यावरण कडून वेगवेगळ्या गोष्टी हस्तगत केल्या. प्राणवायू, अन्न, पाणी, खनिज साधन संपत्तीचा प्रचंड वापर करून निसर्गाचा समतोल बिघडवून टाकला. औद्योगीकरण, नागरीकरण, कारखानदारी मोठमोठे उद्योग, वाहतूक आणि दळणवळण यासाठी मानवाने पर्यावरणाचा न्हास केला. जंगल संपत्तीच्या केलेल्या संहारामुळे प्राण्यांमध्ये आढळणारे विषाणू मानवापर्यंत पोहोचले. आणि संपूर्ण जगाला टाळेबंदीला तोंड द्यावे लागले. आणि निसर्गाचे मानवी जीवनातील महत्त्व प्रत्येक माणसाला समजले. तळेबंदीमुळे सर्व कारखानदारी वाहतूक व्यवस्था पूर्णपणे बंद असल्यामुळे वायू प्रदूषण, भूप्रदूषण, ध्वनि प्रदूषण, जल प्रदूषण यातून निसर्गसृष्टी मुक्त झाली. त्यामुळे शुद्ध हवा मिळण्यास मदत झाली आणि पर्यावरणाचे संवर्धन व्हायला सुरुवात झाली. आणि पर्यावरण संवर्धन ही काळाची किती गरज आहे? हे माणसाला समजले. हा एक सकारात्मक परिणाम आपणास सांगता येतो.

13) मानवतावादाचे दर्शन.

कोरोना विषाणूचा संसर्ग हा जीव घेणे प्रकोपा आसून देखील डॉक्टर, नर्स, स्वच्छता कर्मचारी पोलीस शिक्षक यांनी आपले कर्तव्य चोखपणे निभावून मानवतावादाचे दर्शन घडवून आणलेली आहे. माणसांमध्ये वाढत चाललेली अतृप्त भावना हळूहळू कमी होताना दिसून येते. पैश्यांनी सर्वकही आपण विकत घेऊ शकत नाही, हे आपणास कोरोना आणि दाखवून दिलेली आहे. त्यामुळे काही व्यक्तींच्या मनामध्ये इतरांबद्दल आपुलकी प्रेम भावना जागृत होऊन अनेकांनी मानवतावाद दाखवण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. गोरगरिबांना अन्नदान करणे, कपडे वाटप करणे, आरोग्य वषयक किट मोफत उपलब्ध करून देणे, गरजूंना निवाऱ्याची व्यवस्था उपलब्ध करून देणे अशा प्रकारची कार्ये आपल्या समाजातील काही लोकांनी केलेले दिसून येतात.

उपायोजना:-

चांगले पुस्तक वाचण्यात मन रमणी त्यामुळे मनाची एकाग्रता सकारात्मकता आणि सर्जनशीलता वाढते. नवनवीन कौशल्य आत्मसात करणे गाणी म्हणणे चित्र काढणे पर्यायी व्यवसायांचा शोध घेणे त्यामध्ये आपले मन रमवणे विविध स्वरूपाचे तंत्रज्ञान विषयक कौशल्य आत्मसात करणे यातून मनाचा विरंगुळा होण्यास मदत होते.

मनमोकळेपणाने संवाद साधणे

आपले मित्र हितचिंतक शेजारी-पाजारी कुटुंबातील सदस्य वरिष्ठ सहकारी सवंगडी यांच्याशी मनमोकळ्या गप्पा मारणे मनातील भावना व्यक्त करणे, सकारात्मक विचार मांडणे यामुळे मनाचा ताण हलका होतो आणि मानसिक तणावातून मुक्ती मिळण्यास मदत होते

ध्यानधारणा करणे:-

दिवसातील किमान वीस ते तीस मिनिटे तरी ध्यानधारणा करणे गरजेचे आहे स्वतःच्या मनाची काळजी घेण्यासाठी हा एकमेव पर्याय मानला जातो

संदर्भसूची

- 1) दैनिक दिव्य मराठी 17 जानेवारी 2021
- 2) दैनिक सकाळ 22 फेब्रुवारी 2021
- 3) मीनल सरकाराळे, 27 जानेवारी 2021, ऑनलाइन शिक्षण पद्धती काही फायदे काही तोटे, दैनिक सामना मधील लेख
- 4) Reserve Bank of India एप्रिल 2020 चा अहवाल
- 5) दैनिक अँगोवन दिनांक 9 एप्रिल 2020
- 6) दैनिक लोकसत्ता दिनांक 13 जानेवारी 2021
- 7) दैनिक लोकसत्ता दिनांक 10 मार्च 2021
- 8) www.orfonline.org...
- 9) www.zeenews.india.com
- 10) bbc.matathi.com
- 11) Coronavirus from haribhoomi.com>news
- 12) Hindi.Webdunia.com
- 13) <https://m.dailynunt.in>
- 14) <https://tacknews.com>
- 15) www.loksata.com
- 16) www.esakal.com (September 5 April 2020)
- 17) www.bbc.com (BB News Marathi) 31 March 2020
- 18) www.bbc.com
- 19) www.loksata.com
- 20) www.esakal.com (September 5 April 2020)
- 21) www.bbc.com (BB News Marathi) 31 March 2020

ISSN 2349-638X

www.allirjournal.com